Ключевые слова: антиконкурентные практики, антиконкурентные согласованные действия, конкурентное законодательство, модели регулирования антиконкурентных практик.

Summary

Anna Gladshstein. The content of anticompetitive practices.

The paper is devoted to anticompetitive practices regulation under the Regional trade agreements. The Author claims anticompetitive practices to be an integrated concept, which could be applied to various similar in substance legal constructs grouped by signs of behavior, which results in competition harms (anticompetition practice; anticompetition behavior; anticompetition conduct; anticompetition business conduct.)

The aim of the Paper is determination of the main features of anticompetitive practices, its concept and general tendencies its development in different regions.

It is stated that different approaches in competition regulation (which are applicable in different regions due to differences between historical features of legal development) results in differences in concept and level of detail under anticompetitive practices construction. The most common tendency of anticompetitive practices regulations, inherent to all RTAs groups could be qualified as declaration of its prohibition. The Authors concludes that the detail level of anticompetitive practices regulations is largely depends on development of national competition law and rules on such practices in those countries, which are the parties of relevant RTAs.

It is stated, that the European approach for the regulation of anticompetitive practices is more stringent, than RTAs, influenced by NAFTA because of general tendency of unification and harmonization of European Law. Thus, the European approach deals with reglamentation and definition of anticompetitive practices so as detalization of specific obligations of States-participants of relevant RTAs. However, the approach of RTAs inspired by NAFTA deal with numerous blanket rules. The Author called attention for concept of anticompetitive practices under the CARICOM because of casuistic development of competition rules, which resulted in a specific checklist of anticompetitive practices and its content.

Key words: anticompetitive practices; anticompetitive business conduct; competition law; approaches on regulation of anticompetitive practices.

DOI: 10.36695/2219-5521.4.2020.46

УДК 347.633

К.Г. ДОМБРОВСЬКИЙ

*Кирило Григорович Домбровський, аспірант
Національної академії державного управління при
Президентові України**

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ УСИНОВЛЕННЯ

Постановка проблеми. Сьогодні будь-яка розвинена країна турбується про соціальний захист своїх громадян, у тому числі дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Інститут усиновлення як соціальний інститут відіграє важливу роль у сучасному суспільстві. Однак для більшого розуміння механізму державного регулювання інституту усиновлення необхідно розуміти його історичні етапи розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі питання досліджуваної проблеми розглядалися в багатьох працях вітчизняних учених, зокрема, К. Балабуєвої, Н. Грабовської, Р. Заблоцький, І. Ковальчук, І. Крижко, О. Мордань, Н. Погорецької, Г. Стасюк, О. Харченко, О. Федорової та ін. Разом із тим варто зазначити, що проблематика виокремлення історичних етапів розвитку механізму державного регулювання інституту усиновлення є край важливою для удосконалення цього механізму.

Формулювання мети статті. Виходячи з цих міркувань, мета даної статті полягає в тому, щоб виокремити та дослідити основні етапи й особливості історичного розвитку механізму державного регулювання інституту усиновлення.

Виклад основного матеріалу. Усиновлення відомо ще з найдавніших часів, і воно нараховує багатовікову історію становлення та розвитку. Протягом історичного розвитку інституту усиновлення ця категорія поняття вдосконалювалась, набувала нового змісту та обґрунтування.

Інститут усиновлення як соціальне явище характеризується своїми звичаями та традиціями, але розвиток та становлення його як соціального інституту є неоднозначними і залежать від рівня розвитку суспільства, національних особливостей і пануючих у суспільстві відносин.

Розвиток та становлення механізму державного регулювання інституту усиновлення прослідковуються від Стародавнього Риму. Саме в цей період існувало два види усиновлення: перший вид – це публічне усиновлення на народних зборах, участь у якому брали і усиновитель, і особа, яку усиновлювали¹. Другим видом усиновлення була зміна голови сім'ї, якому підкорялися підлеглі, у результаті чого виникав розрив зі

своєю сім'єю, в цей же час створювалася нова сім'я². Отже, як бачимо, усиновлення визнається державою та має свою специфіку щодо осіб, яких можна усиновлювати.

Загалом усиновлення мало надзвичайно широке застосування та носило різноманітні соціальні форми. Протягом століть у різних народів змінювалось цілі, умови, порядок, майнові та немайнові наслідки прийняття в родину чужої дитини, а інколи й дорослих людей. Це було зумовлено різною метою, яка визначалась історичними, релігійними, соціальними та політичними умовами існування суспільства на тому чи іншому етапі його розвитку.

Особливостями розвитку механізму державного регулювання інституту усиновлення у Стародавньому Римі є: звичаї та традиції; повага до відносин у сім'ї; спроба узаконити незаконнонароджених дітей; відсутність законодавчого регулювання інституту усиновлення.

Так, усиновлення, як історичне, соціальне та правове явище існувало на території України ще в період Київської Русі, хоча воно й не мало на той час нормативного закріплення, проте його було врегульовано нормами звичаєвого права³. Основним і найважливішим джерелом тогочасного українського права було неписане звичаєве право, що створилося шляхом постійного дотримання протягом віків народних звичаїв та підпорядкування звичаєвим правилам суспільного життя й побуту⁴.

У Київській Русі юридично відносини між батьками і дітьми встановлювалися з моменту народження дитини в законному шлюбі або шляхом усиновлення⁵.

У дохристиянський період, не зважаючи на певну різницю у ставленні до дітей, народжених в шлюбі або поза ним, всі вони вважалися законними⁶. З впровадженням християнства і підпорядкуванням шлюбно-сімейного права церкві у давньоруському суспільстві різниця між дітьми законнонародженими (тобто народженими або зачатими у законному шлюбі) та незаконнонародженими (народженими поза шлюбом, або в шлюбі, що був визнаний недійсним) була закріплена в «Руській Правді». Варто вказати, що законодавчо принцип пріоритетності влаштування дітей у сім'ю було закріплено тільки в часи царювання Катерини II Указом від 7 листопада 1775 р.⁷

Таким чином першим джерелом, що містило норми, якими регулювалося правове положення дітей-сиріт, була «Руська Правда».

Порядок усиновлення тривалий час не піддавався істотним змінам. У Московській державі було лише одне важливе розпорядження: не можна було усиновлювати своїх незаконнонароджених дітей. У період правління Петра I посилилася й набула значення боротьба з бездоглядністю. У 1706 р. новгородський митрополит Іов відкрив перший у Російській імперії притулок для незаконнонароджених дітей. На його утримання за указом царя були звернені доходи від кількох монастирських вотчин. Згодом видали розпорядження про створення спеціальних госпіталів для незаконнонароджених дітей, а потім – сирітських будинків⁸.

С.А. Саблук стверджує, що правовий статус дитини в період Київської Русі характеризувався використанням церковного, князівського права, а також звичаїв, нерівності у правах та обов'язках дітей різної статті та різного стану, появи та розвитку інститутів опіки, піклування та усиновлення, повним підпорядкуванням дитини волі батьків, відсутністю заборони продавати дітей⁹.

Принагідно, що за часів Київської Русі усиновлення регулювалося лише звичаєвими нормами і тільки зміцнення державності привело до регулювання усиновлення правовими нормами.

Розвиток механізму державного регулювання інституту усиновлення у період Великого князівства Литовського та Речі Посполитої характеризується правовим становищем дитини у трьох литовських статутах, які містили виразний поділ права на галузі, у межах яких почали виділятися цивільно-правові та публічно-правові інститути. Однак чіткого механізму регулювання інституту усиновлення у цей період не було.

Серйозні зрушення в удосконаленні системи піклування відбувалися за царювання Катерини II. Один із найзначніших заходів пов'язаний з ім'ям відомого філантропа І.І. Бецького, який у 1763 р. запропонував імператриці заснувати у столиці два великі заклади для виховання й нагляду за незаконнонародженими дітьми. І 1764 р. в Москві було відкрито Виховний будинок. У цей період існували такі форми опіки, як патронат та патронаж.

Наступним етапом розвитку механізму державного регулювання інституту усиновлення є ухвалення закону «Про дітей усиновлених і узаконених» в Російській імперії 12 березня 1891 р. Його прийняття, безперечно, стало важливим кроком у розвитку сімейного законодавства імперії. Були кодифіковані й систематизовані наявні правила усиновлення. Порядок установа усиновлення регламентувався Статутом цивільного судочинства 1864 р. Уперше на законодавчому рівні закріпили можливість узаконення юридичного акта, за допомогою якого незаконні діти (народжені поза шлюбом) прирівнювалися до народжених у шлюбі¹⁰.

За радянських часів розвиток механізму державного регулювання інституту усиновлення в Україні розпочався із прийняття Сімейного кодексу УРСР в 1919 р. Радою Народних Комісарів УРСР, який так і не набрав чинності через воєнні дії, що відбувалися в Україні. Але, на думку Г.К. Матвєєва, Сімейний кодекс УРСР мав певну цінність, оскільки характеризував спробу кодифікації сімейного законодавства перших років Радянської влади на Україні, оскільки містив дві статті про усиновлення¹¹.

У 1926 р. було прийнято Сімейний кодекс УРСР, в якому також містилися норми, що стосувалися усиновлення. З метою подальшого удосконалення національного законодавства з усиновлення в 1943 р. було

видано Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про усиновлення». Варто погодитися з А.М. Нечаєвим, який вважав, що це був ще один крок до зміцнення правових передумов усиновлення¹². 27 липня 1968 р. було ухвалено Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про шлюб і сім'ю, а 26 червня 1969 р. – Кодекс про шлюб і сім'ю УРСР. Зазначені правові акти регулювали правовий інститут усиновлення та розглядали це правове явище як з одну з форм сімейного виховання дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування. В цей час інститут усиновлення відіграв важливу роль, особливо в роки Другої світової війни, а також у післявоєнний період, коли залишилося багато дітей-сиріт. Детально було регламентовано питання щодо встановлення сирітства, тобто підстави набуття дитиною статусу дитини-сироти. Необхідно зауважити, що в післявоєнний період надавалася перевага суспільного виховання дітей-сиріт в закладах інтернатного типу. А це, на нашу думку, привело до негативних наслідків, тому що багато дітей-сиріт та дітей, батьки, яких були позбавлені батьківських прав, не змогли пристосуватися до повноцінного життя в соціумі. Результат – збільшення кількості інтернатних закладів для бездоглядних дітей, які не могли дати дитині сімейне виховання, у зв'язку з чим суспільство має негативні наслідки, зокрема зростання рівня злочинності.

Таким чином, в радянський період більшість змін, які стосуються усиновлення, внесених в сімейне законодавство (наприклад, щодо дотримання таємниці усиновлення, про зміну прізвища та по батькові усиновленої дитини і т.д.), на нашу думку, повинні оцінюватися позитивно, оскільки вони відповідають як інтересам усиновлених дітей, так і усиновителів, що підтверджується збереженням окремих норм у чинному законодавстві.

Треба зазначити, що перетворення, які відбулися в країні в 90-х рр. ХХ ст. під час здобуття незалежності України, змін в національному законодавстві про інститут усиновлення, саме усиновлення відображало особливості державного впливу на сімейні відносини. Важливим етапом на шляху правового регулювання сімейних відносин, у тому числі й щодо усиновлення, стало прийняття Сімейного кодексу України 10 січня 2002 р. Крім того, 13 січня 2005 р. було прийнято Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», який визначив ряд заходів, що сприяли б зменшенню кількості бездомних дітей, забезпечення їх можливістю проживання у сім'ї. На створення дієвої системи охорони та захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, було спрямовано і Указ Президента України від 12 січня 2018 р. «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей». Варто зазначити, що більш детально порядок та процедура усиновлення були врегульовані постановою Кабінету Міністрів «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей». Було прийнято й інші нормативно-правові акти, у тому числі і міжнародні, які регулюють інститут усиновлення.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо, що існують певні особливості розвитку механізму державного регулювання інституту усиновлення у різні етапи. У первісному суспільстві сирітства не існувало. Для цього періоду характерною ознакою було проживання однією великою общиною – сім'єю, де чужих дітей просто не було. Родина – на чолі з патріархальним батьком сімейства, до якої однаково входили і діти, і прийняті в родину (приймаки) з чужої родини.

Але з розподілом праці, виникненням нових форм господарювання, економічних відносин та відносин власності змінюються і сімейні відносини та виникають відносини у сфері усиновлення. Саме усиновлення розглядалось переважно як спосіб залучення робочої сили, а тому мало і економічний зміст.

Найбільш інтенсивний розвиток механізму державного регулювання інституту усиновлення припадає на час незалежності української держави, який характеризується прийняттям в Україні Сімейного кодексу України 2002 р., який врегулював проблемні питання усиновлення. І до сьогодні в Україні відбувається процес формування законодавства та механізмів щодо реалізації державної політики у сфері усиновлення.

Таким чином, розвиток державності та суспільства на різних етапах свого існування істотно впливає на соціальну сферу усиновлення. Традиції, звичаї та обряди, історичний досвід регулювання відносин з усиновлення свідчать, що вони стали для Української держави стержнем для створення власної законодавчої бази у сфері усиновлення.

¹ Иоффе О.С., Мусин В.А. Основы римского гражданского права. Ленинград : Изд-во Ленинградского ун-та, 1975. 156 с.

² Там само.

³ Мордань О.О. Державна політика щодо соціального захисту дітей, які залишилися без піклування батьків: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 2015. 20 с.

⁴ Там само.

⁵ Повесть временных лет. По Лаврентьевскому списку / под ред. В.Л. Андриановой-Перетц. Москва; Ленинград, 1950. Ч. 1. С. 404.

⁶ Прошин Г. «Робичич». Как была крещена Русь. Москва : Изд-во полит. лит-ры, 1989. С. 92–105.

⁷ Стасюк Г. Охорона дітей, позбавлених батьківського піклування, в історичному аспекті. *Право України*. 2005. № 2. С. 108–111.

⁸ Федорова О.А. Развитие системы презрения детей-сирот в России. *Проблемы гражданского, семейного и жилищного законодательства* / отв. ред. В.Н. Литовкин. Москва : ОАО «Издательский дом «Городец», 2005. С. 84–105.

⁹ Саблук С.А. Історичні передумови формування правового статусу дитини в Україні. *Університетські наукові записки*. 2006. № 3–4 (19–20). С. 253–260. С. 253.

¹⁰ Кустова В.В. Усыновление в законодательстве стран Западной Европы и России XIX века. *Журнал российского права*. 2001. № 9. С. 126–131.

¹¹ Матвеев Г.К. Вибране / упоряд. В.І. Кисіль. Київ : Україна, 2008. 600 с.

¹² Там само.

Резюме

Домбровський К.Г. Історичні етапи розвитку механізму державного регулювання інституту усиновлення.

У статті викладено основні етапи формування та розвитку механізму державного регулювання інституту усиновлення. Зокрема, визначено періоди розвитку інституту усиновлення та їх особливості. Вони поділяються на періоди: Стародавнього Риму (до н.е.); Київської Русі (IX ст. – XIII ст.); Литовської доби (XIV – перша пол. XVI ст.); правління Катерини II (XVIII ст.); Російської імперії (XIX ст.); радянський (XX ст.); незалежної України (кінець XXI ст. – до нашого часу). Традиції, звичаї та обряди, історичний досвід регулювання відносин з усиновлення свідчать, що вони стали для Української держави стержнем для створення фундаменту державного регулювання інституту усиновлення в Україні.

Ключові слова: історичні етапи розвитку інституту усиновлення, інститут усиновлення, механізм інституту усиновлення, державне регулювання інституту усиновлення, усиновлення як соціальний інститут.

Резюме

Домбровский К.Г. Исторические этапы развития механизма государственного регулирования института усыновления.

В статье изложены основные этапы формирования и развития механизма государственного регулирования института усыновления. В частности, определены периоды развития института усыновления и их особенности. Они делятся на периоды: Древнего Рима (до н.э.); Киевской Руси (IX в. – XIII вв.); Литовский период (XIV – первая пол. XVI в.); правление Екатерины II (XVIII в.); Российской империи (XIX в.); советский (XX в.); независимой Украины (конец XX в. – до нашего времени). Традиции, обычаи и обряды, исторический опыт регулирования отношений по усыновлению свидетельствуют, что они стали для Украинского государства стержнем для создания фундамента государственного регулирования института усыновления в Украине.

Ключевые слова: исторические этапы развития института усыновления, институт усыновления, механизм института усыновления, государственное регулирование института усыновления, усыновление как социальный институт.

Summary

Kyrylo Dombrovsky. Historical stages of development of the mechanism of state regulation of the institution of adoption.

The article considers adoption as one of the oldest social institutions. The mechanism of state regulation of the institution of adoption has a long history of formation and development. During the historical development of the institution of adoption, this category of concepts has been improved, acquired new meaning and justification.

In the primitive communal system, in order to survive, people had to stick together, work collectively and raise children together. Therefore, it was believed that in such a society, orphanhood did not exist.

The institution of adoption as a social phenomenon is characterized by its customs and traditions, but its development and formation as a social institution are ambiguous and depend on the level of development of society, national characteristics and prevailing relations in society.

The development and formation of the mechanism of state regulation of the institution of adoption can be traced back to ancient Rome. Adoption was extremely widely used and took various social forms. Over the centuries, different peoples have changed the goals, conditions, order, property and non-property consequences of the adoption of another's child, and sometimes adults. This was due to various purposes, which were determined by the historical, religious, social and political conditions of society at one or another stage of its development.

The formation of the mechanism of state regulation of the institution of adoption in the times of Kievan Rus was taking into account customary law. On the basis of customary law, the first legal norms on adoption in the collection of ancient Russian law "Russian Truth" are formed.

The period of the Grand Duchy of Lithuania and the Commonwealth is characterized by the legal status of the child in the three Lithuanian statutes. Significant changes in the improvement of the care system took place during the reign of Catherine II.

In Soviet times, the development of the mechanism of state regulation of the institution of adoption in Ukraine began with the adoption of legislation, the rules of which regulated the institution of adoption. During Ukraine's independence, there were changes in the mechanism of state regulation of the institution of adoption.

Traditions, customs and rites, historical experience in regulating adoption relations show that they have become a core for the Ukrainian state to create its own legal framework in the field of adoption.

Key words: historical stages of development of the institute of adoption, institute of adoption, mechanism of the institute of adoption, state regulation of the institute of adoption, adoption as a social institution.